

Ms.-137
98.4683
Liszt Múzeum

MAGYAR ZENE

ZENETUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

XXXIII. évf. 3. szám

1992. szeptember

TARTALOM

VIKÁR LÁSZLÓ:

Alsó kvartválasz a cseremiszi népzeneben 227

SÁROSI BÁLINT:

A hangszeres magyar népi dallam. Utószó 241

SZÓNYI ERZSÉBET:

A zenetudós Borsai Ilona emlékezete 255

WILKINSON-KERTÉSZ IRÉN:

Egy „eredeti” és egy „átvett” dal összehasonlító vizsgálata az oláh cigány
repertoárból 259

KASSAI ISTVÁN:

Adatok az Erkel-kutatáshoz. II. rész, Pañonia 283

FANCSALI JÁNOS:

Liszt Ferenc erdélyi tanítványai. I. Karl Filtsch 324

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

FANCSALI JÁNOS

LISZT FERENC ERDÉLYI TANÍTVÁNYAI

I. KARL FILTSCH

A korán elhunyt erdélyi csodagyermek a múlt században oly divatos virtuózgeneráció kimagasló, európai értékű ígérete volt. Igaz, rövid életpályája nagyjából ismert, de a mostanig róla megjelent írásokban számtalan ellentmondást találtam. Nem hiányzik közülük, az előbb csak szájhagyományból származó, később már valódinak elfogadott emlékezés, mozzanat sem. Pillanatnyilag sem kételkedve a hozzászóló zenetörténészek vagy írók szakmai képzettségében vagy jóakarátában, máshol kerestem mindennek okát. Mint kiderült, a német nyelvű szerzők kevésbé ismerték a magyar nyelvű ide vonatkozó anyagot, a magyar nyelven megjelent írások pedig a német forrásokkal jártak ugyanígy. Soha ennyi keresztbeálló adat, bizonytalanság — mint itt találhatunk! Tévedhetetlenségemet magam sem hiszem, de megpróbáltam összefoglalni mindazon anyagot, mely hozzáférhetővé vált számomra. Először kövessük tehát nyomon az erdélyi szász Wunderkind rövid életútját.

Karl Filtsch 1830. március 28-án született Szászsebesen Filtsch József (Josef) ág. luteránus lelkész és felesége Felmer Katalin tizedik gyermekeként.

Josef ugyancsak lelkész családból származott. Thomas Filtsch — Karl apai nagyapja —, az 1782-ben született Josef-et 1806 körül a göttingai egyetemen taníttatta. Hazatérve, Josef előbb Nagyszebenben, 1808. dec. 16-tól Szászvárosban, végül 1828-tól Szászsebesen kapott lelkézi állást. Népes családja körében hunyt el 1860. jan. 16-án.¹ Irodalmi-történeti munkásságából Brassóban, Nagyszebenben, Bécsben több ízben nyomtattak ki.²

Összes gyermekük muzikális lévén, családjukban a zenélés mindennapos volt. Sőt, még a kis Susi, fogadott gyermekük, egy magyar családból származó kislány, sem maradt el zeneileg többi testvéreitől.³ Rendkívül érdekes, ritka, de jellemző szokás: a Filtsch-család mindennapi beszélgetésében hetente váltogatta a német, francia és magyar nyelvet.⁴ Fölvilágosult szellem, intellektuális érdeklődés jellemzi ezen erdélyi szász család mindennapjait. Ebben a művelődés, művészetek iránt nyitott közösségben tehát korán fölfigyelték a legkisebb fiú kivételes zenei adottságaira. „Már csecsemőkorában látszott, hogy Euterpe felkentje váland belőle. Még mielőtt beszélni tudott, a zongorát illetően történetesen egy tercet billentett meg s örömteljes mosoly s lelkesedés foglalta el egész valóját.”⁵ Első tanára saját édesapja volt, „3–4 éves korában tanította.”⁶ Életrajzírói kissé könnyedén siklanak át e mozzanaton. Érdekes lenne kideríteni — hol szerezte zenei nevelését a lelkész-apa, miként tudta ezt zongora-oktatásban is gyümölcsöztetni családja körében. Hisz erről alig tudunk! Pedig mostani ismereteink szerint nem kevesebb mint hét évig „otthoni” zenei nevelésben részesült a kis Karl.⁷ Mikor Bécsbe vitték, képzettsége már a világvárosnak megfelelő szinten lehetett.

Nem bizonyított ellenben korai — 1834. március 24-iki kolozsvári hangversenyé, melyet többen megemlítenek.⁸ Első kolozsvári szereplésének nyomait a helybeli Erdélyi Híradó 1835. évi egyik számában találjuk meg.⁹ „Kolozsvárt máj. 30-án. Várasunkban bámulást gerjesztett egy genialis fiucska, muzsikai rendkívüli tehetsége által, ki egyes házoknál s

legközelebből az új muzsikai társaság gyakorlási teremében fortepianon és physharmonikán csudára méltatólag játszott... De legbámulandóbb e genie gyermeknek muzsikai hallása. A muzsikai társaság éppen akkor Beethoven 5-ik symphonikus darabját játszván, kérdezték tőle, minő hangnemekből lennének azok? s azokat mindenkor pontosan eltalálta, sőt közbe-közbe a mollba vagy dur nembe lett általmeneteket is pontosan kijelelte. A clavirtól messze és háttal fordítva, fogjanak bár minő hangnemet rajta, ezt mindenkor kitalálta... Valódi teremtmény lélek jelei! — Neve Filtsch Károly édes atyja erdélyi szász-sebesi luteránus pap, Filtsch József ur, ... fiját minél előbb igazi mesterhez adja, s ezután Bécsbe vagy más főhelyre küldje tanulni...” E cikk visszhangja elért Budapestig¹⁰, de Bécsben csak három évvel később jelzik: ott is felfigyeltek ekkor rá.¹¹ Nem is annyira a bemutatkozás volt fontos.

Szászsebesről nézve, Kolozsvár, az erdélyi kormányzóság székhelye, mégiscsak „zenei legtöbbet” jelentett. De ekkor és itt sincs akár egyetlen nagyformátumú zongoratanár. Tudta ezt az Erdélyi Híradó-beli cikk szerzője is, hisz egyenesen Bécsbe tanácsolta a remek adottságú gyermeket.¹² Ekkor kedvezett neki a szerencse. Gr. Bánffy Dénes és felesége¹³ pártfogásába került. Ők ezentúl életének minden lépésénél jelen vannak. Segítségük nem csak anyagi jellegű. Bécsbe viszik Károlyt és zenei előremeneteléről gondoskodnak. Ott, náluk lakik Karl, úgymint 17 évvel idősebb Josef nevű bátyja is, kinek zenei képzettsége ugyancsak ismeretes volt Erdély zeneéletében. Valószínűbb hogy Josefről, és nem Károlyról írta gr. Gyulay Lajos 1834. március 24-én kéziratot naplójában „Tegnap concert volt megint, nincs rettenetesebb mint egy rossz muzsika tisztelet becsület a Kolozsvári Muzikai Szorgalom társaságnak, de igen lassan haladnak — Filtsch — ő jócskán klavierzott, és a Norma Marsch is alkalmasint ment — egyéb aránt a Ház tele volt, én mind a parterreben voltam...”¹⁴ Gr. Bánffy Dénes és a Filtsch család találkozásáról, ismeretségük kezdetéről több változatot olvashatunk. „Da bat Graf Dionis Bánffy und seine Gattin, die mit dem Hause Filtsch in regem Verkehr standen, die Eltern möchten ihnen den kleinen Karl nach Wien mitgeben, wo Bánffys regel mässig den grossten Teil des Jahres zubrachten.”¹⁵ „Im Hause des damaligen Gouverneurs von Siebenbürgen, des Grafen Georg Bánffy, wird Carls Vater dann mit dessen Schwiegertochter Jeanette bekannt, die den Knaben in ihr Herz schliesst, und jetzt schon mit dem freundlichsten Bitten in den Vater dringt, ihr das Kind zu weiterer Ausbildung nach Wien mitzugeben.”¹⁶ „Jeanette Bánffy, Schwiegertochter der Gouvernator von Siebenbürgen überredete seine Eltern dazu, ihn mit ihr zur weiteren Ausbildung nach Wien.”¹⁷ Valószínűbb hogy Nagyszebenben 1837-ben jött létre Bánffyk támogatásának gondolata.¹⁸ Másképp megmagyarázhatatlan az 1835. május–1837. október közötti két és fél év.

Annyi bizonyos, Bánffyk támogatása 1837-től kezdve, Filtsch Károly tragikusan rövid élete alatt, intenzív és folyamatos maradt. Tehát 1837. októberében utazik föl Bécsbe Filtsch Károly és bátyja, Josef — Bánffy Dénesék házához.¹⁹ Utazásuk célja Károly zenei továbbképzése. Tanárai: August Mittag²⁰ és Simon Sechter²¹ voltak, otthoni tanulmányait pedig Josef bátyja felügyelte.²² Rövidre Bécsbe érkezése után, valószínűleg gr. Bánffy Dénes közbenjárására, Filtsch Károly a császári család legközelebbi környezetéhez tartozott.²³ Együtt játszott, szórakozott a későbbi császárral, Ferenc Józseffel, kivel egykorú volt.²⁴ Támogatói általános zenei műveltségéről is gondoskodtak, több leveléből legújabb élményeiről, hangversenyekről, operaelőadásokról értesülünk.²⁵ E sorok is korai érettségének bizonyítékai.²⁶

Számtalanszor föllépve előkelő bécsi családok rendezte estélyeken, ismeretségi köre is folyton bővült. Egy ilyen szereplés alkalmával írta cikkét M. Saphir.²⁷ Fr. Wieck 1839-ben ugyancsak tanította a kis Károlyt.²⁸

Bánffyk ez év telére tervezték első külföldi bemutatkozását. Mégpedig az orosz cári udvarban. Itt élt gr. Bánffy Dénesné testvére — Schuby báróné —, a cár orvosának özvegye. Sajnos a nemes hölgy megbetegedett és alig kéthónapi szenvedés után elhunyt 1840 elején.²⁹ Végül is Karl 1841. február 7-én mutatkozott be a bécsi Musikverein termében. A műsor ötödik pontjaként egy Herz Fantáziával, ráadásként pedig egy Moscheles-tanul-

* Készült az MTA-Soros-alapítvány támogatásával.

mánnyal szerepelt. Az osztrák főváros zenekritikusai elismerőleg írtak róla.³⁰ Következő föllépése a bécsi császári udvarnál volt — 1841. április 5-én.³¹

Nem tudjuk az előbbi évek nyarat itthon töltötte-e, Erdélyben, de ez évben Karl Filtsch hazatért szülőföldjére, testvérbátyja kíséretében. Útjában több városunkban lépett föl, minden alkalommal jótékonyági célok érdekében. Az erdélyi sajtó 1841. június elejétől kezdve hirdeti reményteljes fiának jövetelét.³² Hangversenyeinek sorát Pesten kezdi. Előbb június 11-én,³³ majd június 17-én lépett föl a Vigadó kistermében.³⁴ Első hangversenyének bevételeit — 272 ft. 40. x. ezüstben —, a pesti jótékony nőegyesület pénztárának adományozta.³⁵ A budapesti koncertek visszhangja nem maradt el,³⁶ ezt értékes hírverésként jegyezhetjük. Erdélyi körútján tizenkétszer lépett föl; Pestről szülővárosába utazott, hisz július 11-én ott tartja első hangversenyét.³⁷ Augusztus elején Kolozsvárra érkezett, hol Pesthez hasonlóan kétszer játszott. A helybeli zeneconservatorium, nehéz anyagi körülményein javítandó, felkérte őt egy jótékony föllépésre.³⁸ Így első koncertjének bevétele — 516 ft. — jutott a zeneegylet kasszájába.³⁹ Hálából, a kolozsvári zeneconservatorium tiszteletbeli tagjává választotta a két Filtsch-testvért.⁴⁰

Carl Filtsch magyarországi hangversenyei tehát:

- június 11. — Pest⁴¹
- június 17. — Pest⁴²
- július 11. — Szászsebes⁴³
- augusztus 6. — Kolozsvár⁴⁴
- augusztus 11. — Kolozsvár⁴⁵
- augusztus 27. — Nagyszeben⁴⁶
- szeptember 3. — Nagyszeben⁴⁷
- szeptember 10. — Brassó⁴⁸
- szeptember 12. — Brassó⁴⁹
- szeptember 17. — Nagyszeben⁵⁰
- szeptember 26. — Szászváros⁵¹
- szeptember 28. — Szászsebes⁵²

Alig visszatérve Bécsbe, újból útra készültek: nov. 20-án Párizsba indultak.⁵³ Ottani tartózkodásuk sok-sok epizódja többé-kevésbé immár ismeretes magyar nyelven is Papp Viktor és Lakatos István írásaiból. Így tehát csak a pontosság kedvéért elevenítem föl jellemző pillanatait. A francia fővárosba 1841. dec. 12-én érkeztek meg,⁵⁴ de Andrews szerint korábban, hisz egy november 29-i párizsi naplóbejegyzést idéz,⁵⁵ és neki van igaza: Josef Filtsch még decemberben leírja látogatásukat Chopinnél.⁵⁶ Minderről, Carl Filtsch párizsi életéről az erdélyi német nyelvű sajtó is többször írt.⁵⁷ Nyáron Brüsszelben jártak, de augusztus közepén újra Párizsban találjuk a két testvért, ekkor tanította Liszt Ferenc rövid ideig a gyermeket.

A következő idényben sokszor játszott a francia főváros neves szalonjaiban, végül 1843. március 15-én a Conservatoire termében tartotta volna bemutatkozó estjét, de hirtelen és súlyos betegsége miatt a hangverseny elmaradt.⁵⁸ Betegágya mellett szorgoskodott George Sand, Chopin, a gr. Apponyi család.⁵⁹ Ezúttal a fiatal szervezet még felülkerekedett. Carl rövidesen Angliába utazik, honnan 1843. május 21-én Josef értesíti szüleit szerencsés megérkezésükről.⁶⁰ Hangversenyeinek fénypontja az angol királynő előtt, július 5-én tartott föllépése.⁶¹ Érdekes hogy innen már nem tér vissza többé Párizsba, hanem Baden-Baden keresztül Bécsbe megy.⁶² Valószínűleg ekkor betegsége, a túlhajszoltság és a Chopinnel való közös otthon szomorú eredménye, már ismeretes volt. Nem tudjuk pontosan ez idő tájt mennyire járult hozzá Bánffy grófné anyagi támogatásukhoz, de a kis Carl szép bevételhez jutott hangversenyein.⁶³

Szülőföldje éber figyelme kísérte tovább is, így Bécsbe érkezéséről,⁶⁴ itteni első hangversenyéről bőven tudósított.⁶⁵

Végül is következő föllépéseit ismerjük:

- november 3. — magánest Kollowrat miniszternél⁶⁶
- november 12. — Gesellschaft der Musikfreunde⁶⁷
- november 15. — jótékony hangverseny a szürke-nővéreknél⁶⁸
- december 10. — Musikverein termében⁶⁹
- december 17. — az „Allgemeine Musik-Zeitung“ szerkesztőségének zene-academiája⁷⁰
- december 19. — Hof-konzert⁷¹
- január 11. — Musikverein termében⁷²
- február 22. — uo. Concert spirituel⁷³
- március 3. — elmaradt betegség miatt.⁷⁴

Többé nem lépett föl és ezentúl csak romló egészségéről, ennek javítására tett erőfeszítéseiről kapunk hírt. Halála visszhangjáról később még írunk.

2.1.

E rövid életrajz után vegyük sorba azon forrásokat, melyek a csodagyerek és Liszt Ferenc kapcsolatát tisztázzák.

Elsősorban a Filtsch-család levelei. Közülük számomra hozzáférhetőek voltak:

1. id. KF G. Müllernek Pestre 1837. júl. 22.⁷⁵
2. KF édesanyjának W-ből 1837. végén.⁷⁶
3. KF édesapjának W-ből 1838. febr. 19.⁷⁷
4. KF édesanyjának W-ből 1838. márc. 6.⁷⁸
5. id. KF G. Müllernek Pestre 1840. május 19.⁷⁹
6. KF édesapjának W-ből 1841. márc. 15.⁸⁰
7. JF levele G. Müllernek W-ből 1841. ápr. 19.⁸¹
8. JF ? W-ből 1841. ?⁸²
9. JF szüleinek Pa-ból 1841. nov. 29.⁸³
10. KF szüleinek Pa-ból 1841. dec. ?⁸⁴
11. JF és KF szüleinek Pa-ból 1842. elején.⁸⁵
12. KF szüleinek Pa-ból 1842. aug. 29.⁸⁶
13. JF Susinak Pa-ból 1843. jan. 10.⁸⁷
14. JF Londonból 1843. május 21.⁸⁸
15. KF W-ből 1843. nov. 3.⁸⁹
16. KF szüleinek Velencéből 1844. ?⁹⁰
17. KF szüleinek W-ből 1844. ősz.⁹¹
18. Susi - KF-nak 1845. febr. 22.⁹²
19. JF KF-nak W-ből 1845. május 11. előtt.⁹³

A Liszt-kutató számára a 12., 14. és 15. sz. levél érdekes. Fontosnak tartom továbbá Marie Klein, Irene Andrews és Bernhard Lindenau írásait. A korabeli sajtóból kiemelt értékűnek ítélem az Erdélyi Híradó, a Transsylvania, a Siebenbürger Bote írásait. Minden más forrás a jegyzetekben található.

A gyermek tükrözte környezetét: Bécsben Sechternél, Mittagnál tanult, de korábban — Thalberg is ugyanezeketől, ő aki 1837-ben bizony kénytelen volt meghajolni Liszt Ferenc előtt.⁹⁴ Karl leveleiből kiderül mennyire közel állt a Wieck-családhoz. Clara vitte operába, édesapja tanította zongorázni. A Wieck-család, különösen Clara, — Liszt iránti ellenszenvé közsímt, így ne csodálkozzunk Karl véleményén, mely 1838-ból származik: *"I have become great friends with Thalberg and Liszt. I spent the day with Thalberg at the house of Prince Dietrichstein (Thalbergs fosterfather) and we fenced with whips in the court yard: afterwards we played the piano till ten in the night. I had to play and so I improvised on the theme Sleep, as I was very sleepy. I like Thalberg better than Liszt."*⁹⁵ Következő év nyarán pedig így írt: *"Last week I heard an extraordinary pianiste Countess Potocka. I liked her almost as well as Liszt. I have heard so many pianists that I can hardly distinguish them as they all play a like, but I almost prefer Czerny to all of them."*⁹⁶

ZENEAKA
LISZT MŰZÉUM

Naplójában a kis Karl a „mächtig“ szó mellé a következőket jegyezte: *“The greatest pianist is the man who can master every difficulty, who has the faculty to express the strongest and the most delicate passages, remaining within the limit of brutal strength or morbid tenderness; who play with depth, grasps quickly and is free from affectation. These qualities Thalberg possesses! To make a compason: As God watches over the world, so Thalberg watches over his instrument.”*⁹⁷

Ez magától beszél. Ilyen környezetben és irányítás mellett Karl Filtschből nehezen lehetett volna Liszt-rajongó.

Lássuk mindennek nyomait a gyermek hangversenyműsoraiban. Első fellépése, Bécsben 1841. febr. 7-én Herz és Moscheles-darabokkal történt. A tizenkét magyarországi fellépés, a Filtsch-gyerekek legfontosabb hangversenysorozata, műsorpolitikai szempontból is rendkívül tanulságos. Thalberg és Herz-szerzemények korlátlan mennyiségben, ritkábban egy-egy Mendelssohn és Beethoven-mű, végül — időnként —, a két Filtsch-testvér saját szerzeményei. A választás, mely a zongorairodalom ezen üresjáratosaira (Thalbergre és Herzre) esett, minősíti elsősorban Karl Filtsch tanárait és valamelyest a gyermek tanítását felügyelő gr. Bánffy Dénesné Schilling Johannát. Itt és most hírnevet, ámulatot, tapsokat begyűjteni — ez volt tetteikből kiderülő céljuk. Ilyen szemszögből ítélve, egyre érthetőbb Karl Filtsch környezetének Liszt Ferencsel szemben tanúsított viselkedése.

Hisz a zongoravirtuóz csillaga ekkor ragyogott a legfényesebben, az 1841-es berlini hangversenyek műsora Bachtól Chopinig ölelte föl a hangszer irodalmát. Ő az első zongorista, ki egymagában vállalta egy teljes estét betöltő műsor előadását. Mit is mond maga Schumann róla és épp arról a másik virtuósról, kit Karl Filtsch — saját műsoraiban — annyira előnyben részesített: „A múlt és jelen sok híres művészt állíthatnók Liszt mellé, de energia és bátorság dolgában valamennyi elmaradna mögötte. Különösen szívesen állították Thalberggel egy sorba. De csak rájuk kell nézni, s a kérdés eldőlt.”⁹⁸ Miként hasonlíthatnánk össze a ma már senki által sem játszott Herz-Thalberg „remekműveket”, a „Vándorévek”-kel, az „Etűdök”-kel? A kor szelleme mindezen művekben megvan, de milyen minőségi fokon! Csak ne szóljunk a teljes Liszt-életműről, hisz az a mostani elemzés alá vett 1842-es esztendő után (is) íratott meg! Fétis bizony nagyot tévedett, mikor „korszakalkotó zseni”-nek nevezte Thalberg-et. Liszt elítélendő hogy ez ügyben kifejtette véleményét, de mint utólag kiderült, elmarasztalása a Thalberg-féle szerzeményeknek időtálló-nak bizonyult.

Marie Klein elfogadja, leírja a Thalberg és Liszt közötti minőségi különbséget, miközben a másik fontos forrásunk — Irene Andrews —, teljesen rosszakaratú Liszt irányában. Már kezdetben, az 1838-as Bécsről így ír: „...when Liszt came and made a madhouse of it.”⁹⁹, majd valami olyat állít, ami szerintem, teljesen idegen Liszt gondolkodásvilágától, sőt egyszerűen nevetséges: *“Liszt gave his lessons gratis to the boy as a patriotic duty and to his own glory [sic]...”*¹⁰⁰ és ugyanitt Lenz szavait idézve, — ki elég megbízhatatlan forrás jó-maga is —, kiélezi a Chopin és Liszt közötti kis féltékenységi jeleneteket. Ezt maga Karl Filtsch cáfolja 1842. aug. 29-i közismert levelében: *“Liszt ist so genereux und gibt mir bis Chopin vom Land wieder zurück kommt ein par Lectionen.”* Ami pedig az „üzlet bezárásáról” szóló igen kedvelt Liszt-idézetet illeti, akár higgyük is el, de ne vegyük komolyan. Hisz Liszt ekkor állt zongoraművészi pályája csúcán és ezt önmaga is bizonyára jól tudta. Folytatva Andrews Liszt-értékelését, szerintem: *“...will show how delicate the situation was should Chopin come back and find Liszt teaching the boy; particularly as at that time they were not on speaking terms owing to a common feeling for one and the same person. The choice without doubt would have been for Chopin, because, though Liszt was excellent, Chopin was beyond anyone in the matter of method. Fortunately [sic!] Liszt suddenly disappeared to Cologne and wrote the child a warm good-bye, wishing it were possible to continue his lessons through space.”*¹⁰¹

Maga Chopin — ha igaz —, így fogadta Karl-t: *“Eh bien mon enfant joue moi quelque chose de Thalberg.”*¹⁰² Ugy vélem Chopin nem lehetett ennyire elfogult Thalberg irányában, hisz szerinte: „Thalberg kitűnő zongorista, de azért mégsem az én emberem.”¹⁰³ El-

képzelhető hogy Chopin előbb megkérdezte a gyereket, milyen művekkel készült, az pedig a már sokszor játszott Herz és Thalberg-darabokat említhette. Így hangzott el tehát Thalberg neve Chopin kérésében.

A Thalberghez való vonzódás szakadatlan, Meyerbeer is a Thalberget dicsőítő Fétishez küldte Karl-t, mikor Brüsszelbe indult.¹⁰⁴ Párizsi bemutatkozásán, 1843. tavaszán egy Chopin-Noktürn mellett Thalberg Don Juan-Fantáziáját játszta.¹⁰⁵ Ezidőben említik először, hogy Liszt-művet is játszott, mégpedig „egy Andante Lucia fölött” címűt,¹⁰⁶ majd Londonban, június 14-én „egy Fantáziát” a St. James Színházban.¹⁰⁷ Következő londoni hangversenye, július 4-én, immár színesebb műsort ajánlott: Bach, Chopin, Mendelssohn, Moscheles.¹⁰⁸ Bécsbe visszatérve, 1843 őszén—1844 tavaszán nyolc hangverseny műsorában egyetlen Liszt-művet (Fantasie über Motive aus Lucia Nr. 1.) említ meg Lindenau.¹⁰⁹ Ugyanakkor három címet Thalbergtól.

Karl korábbi egyoldalú tanulmányainak sajnálatos, de várható eredményeként idézi Lindenau a bécsi sajtót, a forrás megnevezése nélkül: *„Nach dem Vortrage von Beethoven Sonate in As-dur [op. 27] muss Filtsch sich sagen lassen, er habe Beethoven einstweilen nicht nur nicht verstanden, sondern sogar missverstanden.”*¹¹⁰ Hasonlóan vélekedett egy számomra is hozzáférhető bécsi lap: *„Unser lieber Virtuose blieb hier nur theilweise au niveau mit seinem früheren Vorträgen, Vielleicht war dieses mehr sublim als glänzende Tongedicht zu flüchtig einstudiert, vielleicht für Wien — zu pariserisch aufgefasst, kurz, es erschien blass, im tempo war Vieles über eilt, die Accentirung sparsam und nicht immer an der rechten Stellen dagegen das Pedale zu häufig angebracht; das Ganze, die Beethovener wenigstens, nicht sehr für sich gewinnend. Es gehört allerdings geschärfter Kunstverstand und eine sehr thätige Phantasie dazu, den innern geistigen Zusammenhang dieser in Wahl und Anordnung seltsam an einander gereihten vier Sätze herauszufinden, und doch ist diess der einzige Weg, der zu einer charakteristischen und harmonischen Ausführung des ganzen Gemäldes leitet. Die Qualität des besonder der angeführten Erard schen Flügels stellte sich in der an Kraft unzulänglichen Behandlung Filtsch's nicht entschieden heraus. Ich weiss nicht, was diese Gewissenhaftigkeit auf einem Concertprogramme soll, während hundertmal der Name vorzüglicher Textdichter verschwiegen wird... Es darf nicht übrigens nicht unerwähnt bleiben, dass Filtsch auch in diesem Vortrage sich als ausgezeichnete Pianist bewährte, und dass der zweyte, theilweise auch der letzte Satz, meisterhaft ausgeführt wurde. Wenn wir diesmal seine Leistung etwas strenger beurtheilen, so geschieht diess einzig und allein desshalb, weil er selbst einen nicht gewöhnlichen Mass-stab für seine Virtuosität uns in die Hand gegeben.”*¹¹¹

Összegezve, bár bizonyos eredményeket fölmutathatott, még Chopin rendkívül erős hatása sem terelhetette helyes irányba Karl Filtsch műsorválasztását. Kétségtelen, mindebben, a fentiekén kívül a kor ízlése ugyancsak rendkívül erősen hatott, a virtuóz gyermek a látványosság; a közönség igényeinek kielégítésére volt kényszerítve. Elvégre Karl Filtsch a múlt századi zene kettősségét — biedermeier és romantikus voltát — egyaránt kifejező erdélyi szász muzsikusként. Ez életében, tetteiben egyaránt föllelhető.¹¹²

(folytatjuk)

- Andrews=Irene Andrews née Filtsch: About one whom Chopin loved. London 1923.
 Blätter=Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde. Kronstadt
 Bp=Budapest
 EH=Erdélyi Híradó (Kv)
 JF=Josef Filtsch
 KP=Karl Filtsch
 Klein=Marie Klein: Karl Filtsch. Ostland, August-September 1920. Hermannstadt.
 Kv=Koložsvár
 L=Levél
 Laki=Lakatos István: Filtsch Károly, a Chopin-tanítvány. In: Lakatos István: Zene-
 történeti írások. Kriterion, Bukarest 1971. 56–66.
 LBr=Franz Liszt's Briefe. I–VIII. Kiadta Le Mara. Leipzig. 1893–1905.
 LF=Liszt Ferenc
 Lindenau=Bernhard Lindenau: Carl Filtsch. Archiv für Musikforschung 1940. no. 1.
 39–51.
 M+J=Múlt és Jelen (Kv)
 Nádor=Dr. Nádor Tamás: Liszt Ferenc életének krónikája. Zeneműkiadó, Budapest
 1975.
 OSzK=Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Budapest
 Pa=Párizs
 SB=Siebenbürger Bote (Nagyszeben)
 Tobie=Hans Tobie: Carl Filtsch ein Kapitel der Musikgeschichte Siebenbürgens.
 Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Bd 12., Nr. 1. 1969. 37–48. Bukarest.
 Trans=Transsylvania (Nagyszeben)
 Ürmösy=Ürmösy Lajos: A koložsvári zenekonzervatórium története 1819–1878.
 W=Bécs
 WATZ=Wiener Allgemeine Theater Zeitung (W)
 WZ=Wiener Zeitung (W)
 WZK=Wiener Teitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode (W)
 Weinmann=Beiträge zur Geschichte des Alt-Wiener Musikverlages. Reihe 2., Folge
 10. Verlagsverzeichnis Pietro Mechetti quondam Carlo, von Alexander Weinmann.
 Zagiba=Franz Zagiba: Chopin und Wien. H. Bauer-Verlag, Wien. 1951.

JEGYZETEK

- ¹ Wurzbach's biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich. IV. 229.
² uo.
³ Klein 604.
⁴ Klein uo.
⁵ Hon és külföld. 1845. aug. 19.
⁶ Nem bizonyított Laki 56. állítása.
⁷ Laki 56.
⁸ Gyulay Lajos gr. kézirat naplója a Kvi Egyetemi Könyvtár kéziratárában.
⁹ EH 1835. június 2.
¹⁰ Honművész 1835. I. 49. sz.
¹¹ M. G. Saphir: Das Fantasielkind: Karl Filtsch=Blätter 1838. I. sz. 7–8.
¹² lásd 9. jegyzet
¹³ gr. Bánffy Dénes (?–1854), Bánffy György erdélyi főkörmányzó fia. Dénes felesége b. Schilling Johanna (?–1865) számtalan
 művészeti tevékenység támogatója. Halála után, 1867-ben ötven különböző értékű kép, festmény került tőle az EME képtárába.
¹⁴ lásd 8. jegyzet
¹⁵ Klein 605.
¹⁶ Tobie 38. (Originalbrief nr. 2.)
¹⁷ Alexander Hummel: Ein siebenbürgisches Wunderkind. Aufstieg und Glanz des Pianisten Karl Filtsch. Karpaten Rundschau
 1968. okt. 11.
¹⁸ Hon és külföld 1845. aug. 19. 66. sz.
¹⁹ A Kohlmarktstrasse-n levő házukban.

- ²⁰ August Mittag-ról lásd Riemann-Lexikon IX. Auflage. 1919.
²¹ Simon Sechter-ről pedig Brockhaus-Riemann Zenei Lexikon III. Zeneműkiadó Bp. 1985. 346.
²² Klein 605.
²³ Klein 605. (KF levele 1837. dec. elején)
²⁴ Andrews 18.
²⁵ Levelek: Klein 605, 608, 639.
²⁶ uo. és Klein 607.
²⁷ Blätter 1938. I. sz. 7–8.
²⁸ Klein 607. (1838. febr. 19.)
²⁹ Tobie 39.
³⁰ WZK 1841. 191. o., Trans 1841. 72. o. Febr. 26.
³¹ Laki 58.
³² Gazeta de Transilvania 1841. június 1., EH 1841. június 22., Trans 1841. június 11.
³³ Műsorán Thalbergi-Fantázia, Herz: Koronázási fantázia. Honművész 1841. 49. sz. V.ö. WZK 1841. 974. o.
³⁴ Műsora és közreműködői — uo. 1841. 50. sz. 399.
³⁵ Jelenkor 1841. 51. sz. 204.
³⁶ EH 1841. június 22. 50. sz. 197., M+J június 22., Trans június 22. 47. sz. 212.
³⁷ SB 1841. július 16.
³⁸ Ürmösy 69.
³⁹ uo.
⁴⁰ uo., M+J 1841. aug. 10. 497–498. A zeneconservatorium választmánya aug. 8-iki gyűlésének döntése. A tiszteletbeli tagságot
 bizonyító levelek a nagyszebeni Állami Levéltárban találhatók. — Peter Szaunig: Carl Filtsch, un elev transilvanean al lui Chopin. Stu-
 dii și cercetări de Istoria Artei. Seria Muzică. București, 1976. 125–141.
⁴¹ Honművész 1841. 49. sz. 392., Trans 1841. június 22. 212.
⁴² Honművész 1841. 50. sz. 399., Jelenkor 1841. június 19. 193., EH 1841. jún. 22. 197.
⁴³ SB 1841. július 16. 253.
⁴⁴ EH 1841. aug. 9. 45., M+J 1841. aug. 10. 497–498.
⁴⁵ EH 1841. aug. 17. 53., aug. 20. 60., M+J aug. 13. 512., SB 1841. aug. 24. 342.
⁴⁶ SB 1841. aug. 31. 358–359., Blätter 1841. szept. 5. 269–270., EH 1841. szept. 7. 77.
⁴⁷ SB 1841. szept. 7. 381–383., Blätter szept. 5. 270., EH 1841. szept. 10. 81.
⁴⁸ Gazeta de Transilvania 1841. aug. 24. 136., Satellit 1841. szept. 12. 285–287.
⁴⁹ Octavian Lazăr Cosma: Hronicul muzicii românești. Vol. III. Editura Muzicală, București 1975. 203. ?
⁵⁰ SB 1841. szept. 24. 421–422., EH 1841. szept. 28., 101.
⁵¹ SB 1841. okt. 19. 478–479.
⁵² Trans 1841. okt. 5. 329–330. Az erdélyi hangversenyei teljes sikerrel jártak. A sok ünneplést már számtalanszor leírták, így et-
 től eltekintve, csak a hangverseny alatt röpködő papírlapok verseit említem meg, melyekkel az erdélyi száz lakosú városokban dicsőít-
 tették a gyermeket. Kijárt ez a hangversenyei jótékony voltának is, de leginkább nemzetiségi jellegüket hangsúlyozták ki. Előbb a
 nagyszebeni hangverseny kapcsán Dr. Daniel Roth: „An die Frau Gräfin Dionissius Bánffy (nach dem Concerts des Karl Filtsch in
 Hermannstadt), am 27. August 1841”=Blätter 1841. szept. 5., majd Julie Gräfin Oldofredi-Hager: An Karl Filtsch (nach dem Con-
 cert des 3. September 1841.) zur Gründung eines Krenkenhauses.=Blätter 1841. szept. 5. Később J. F. Geltsch: Des Künstlers Wei-
 he.=Blätter 1841. nov. 1. írt a százvárosi hangverseny után, elutazáskor az obligát „Abschieds-Gruss des Mühlbacher Musik-/
 Vereins an/ Carl Filtsch/ am 28. sept. 1841”=Trans 1841. okt. 5. Dr. Daniel Roth még egyszer — 1845-ben — ezúttal búcsúverset írt
 a kivételes tehetségű gyermek elhunytá után — Nachruf an Karl Filtsch=Trans 1845. szept. 2.
⁵³ Jelenkor 1841. 103–104. 425.
⁵⁴ Trans 1842. jan. 14.
⁵⁵ Andrews 19.
⁵⁶ Andrews 21.
⁵⁷ Trans 1842. febr. 22., márc. 4., nov. 4., nov. 8.
⁵⁸ Klein 667.
⁵⁹ uo.
⁶⁰ uo.
⁶¹ Klein 669., Trans 1841. aug. 29.
⁶² Klein 669.
⁶³ Andrews 23.
⁶⁴ Trans 1843. okt. 17.
⁶⁵ Trans 1843. Dez. 5.
⁶⁶ Lindenau 49.
⁶⁷ Zagiba 141., WZK 1843. 1820–1821.
⁶⁸ Lindenau 49.
⁶⁹ WZK 1843. Dez. 8. 1952., Dez. 12., 1975.
⁷⁰ WZK 1843. Dez. 21. 2023.
⁷¹ Lindenau 48.
⁷² Zagiba 141., WZ 1844. Jan. 18.
⁷³ Zagiba 141., WZ 1844. Febr. 18., WZK 1844. Febr. 17. 280., März 23. 477.
⁷⁴ WZ 1844. März 1., März 3., März 22., WATZ 41. sz. 172., 48 198–199.
⁷⁵ Tobie 38.
⁷⁶ Klein 605.

- ⁷⁷ Klein 607–608.
⁷⁸ Klein 608.
⁷⁹ Szaunig 127.
⁸⁰ Klein 638–639.
⁸¹ Tobie 39.
⁸² Andrews 23.
⁸³ Andrews 19.
⁸⁴ Andrews 21.
⁸⁵ Klein 643–644.
⁸⁶ Klein 663.
⁸⁷ Klein 665.
⁸⁸ Klein 667.
⁸⁹ Klein 669, Lindenau 48.
⁹⁰ Klein 670.
⁹¹ Klein 670.
⁹² Klein 670.
⁹³ Klein 671.
⁹⁴ Nádor 71–73.
⁹⁵ Andrews 17.
⁹⁶ uo.
⁹⁷ Andrews 25.
⁹⁸ Nádor 108.
⁹⁹ Andrews 13.
¹⁰⁰ uo. 25.
¹⁰¹ uo. 26.
¹⁰² uo. 21.
¹⁰³ Nádor 72.
¹⁰⁴ Andrews 27.
¹⁰⁵ uo. 28.
¹⁰⁶ Klein 667.
¹⁰⁷ Klein 668.
¹⁰⁸ Lindenau 47.
¹⁰⁹ Lindenau 49.
¹¹⁰ uo.
¹¹¹ Wiener Zeitschrift für Musik, Literatur und Mode 1843. Dez. 21. no. 253. 2023.
¹¹² Fancsali János: Biedermeier a magyar zenében. Helikon 1–2/1991. 179–194.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM